

POSLEDNJI
ČUVAR
OSTRVA ELIS

Gael Žos

S francuskog preveo
Vladimir D. Janković


HELIKŠ

POSLEDNJI ČUVAR
OSTRVA ELIS

Naslov originala
Gaëlle Josse:
LE DERNIER GARDIEN D'ELLIS ISLAND
Copyright © Les Éditions Noir sur Blanc, 2014
Copyright © 2018. za srpsko izdanje, Heliks

Izdavač
Heliks

Za izdavača
Brankica Stojanović

Urednik
Bojan Stojanović

Lektor
Vesna Đukić

Štampa
Artprint Media, Novi Sad

Tiraž
1000 primeraka

Tipografija
Janson Text

Prvo izdanje

ISBN: 978-86-6024-014-1

Smederevo, 2018.

www.heliks.rs



Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Neke fotografije i muzika prethodili su pisanju ove knjige, ili pak pratili nastanak ovih redova. Želja mi je bila da ih podelim s drugima, i zato sam stvorila ovaj virtuelni prostor u kojem je ponuđena mogućnost svojevrsnog nastavka čitanja:

<http://www.derniergardienellis.tumblr.com>

*Šta bi, dakle, bila celost postojanja našeg,
Ako ne bruj ljubavi strašne?*

Luiza Erdrih
*Poslednji izveštaj o čudima
u Little No Horsu*

*(...) a mi još slikamo
ljude na podlozi od zlata, kao oni
prvi što slikahu, stari.
I ne zna se pred šta će ti ljudi stati.
Ponekad spram zlata, katkad pak
na sivom fonu.
Svetlom kupani, gdekad, a često
s mrakom nemerljivim u pozadini
što zjapi.*

Rajner Marija Rilke
Beleške o melodiji stvari

Ostrvo Elis, 3. novembar 1954.
10 časova ujutro

Preko mora je sve došlo. Preko mora, u dva broda koja su jednog dana pristala ovde. Što se mene tiče, oni nikad nisu ni isplovili, jer svojim sidrima i svojim kukama usekli su se duboko u moje meso i u moju dušu. Sve što sam smatrao sigurnim pretvorilo se u pepeo. Sada, za neki dan, zauvek ću se rastati od ovog ostrva koje mi je proždralo život. Rastaću se od ovog ostrva, čiji sam poslednji čuvar i poslednji zatočenik. Rastaću se od ovog ostrva, a da o svetu izvan njega gotovo ništa ne znam. Sa sobom nosim samo dve putne torbe i nekoliko bednih komada nameštaja. I kofer pun uspomena. Moj život.

Ostaje mi još devet dana, devet i nijedan više, a onda će ljudi iz Federalnog biroa za imigraciju doći ovamo da zvanično zatvore centar na ostrvu Elis. Obavestili su me već da će doći rano, veoma rano, idućeg petka, 12. novembra. Zajedno ćemo obići ostrvo, proceniti trenutno stanje. Ja ću im predati sve ključeve koje imam, od vrata, od ogradâ, od skladišta, ostava, kancelarija – i poći ću s njima put Menhetna.

Kucnuće tada čas da i ja obavim te poslednje formalnosti u jednoj od onih zgrada od stakla i čelika čiji prozori izdaleka liče na bezbrojne ćelije pčelinjeg saća, saća sivog i uspravno postavljenog; za sve ove godine na to mesto moja noga nije kročila više od desetak puta. I onda ću, konačno, biti slobodan. Tako će mi barem oni reći, s mešavinom sažaljenja i zavisti koju ljudi osećaju prema kolegi koji konkretnog dana, u taj i taj čas, prestaje da bude pripadnik grupe, prestaje da učestvuje u onome što je, kako je vreme odmicalo, godinu za godinom, predstavljalo vrstu zajedničkog života, sazdanog od manje ili više zajedničkih interesovanja i ciljeva. On napušta čopor, poput kakve ostarele životinje koja se osamljuje da bi umrla, i društvo nastavlja bez njega. Sve u svemu, taj prelazak u novi život biva obeležen deprimirajućom ceremonijom. Prigodni govori, podsećanje na zajedničke podvige, pivo, viski, tapšanje po ramenu, obećanja budućih zajedničkih slavlja – svi se osećaju obaveznim da ta obećanja izgovore, makar ih istog časa zaboravili – a onda središnja figura proslave polazi kući, lako se povodeći u hodu, s oprostajnim poklonom u vidu štapa za pecanje ili majstorskog alata. O, kako bih ja voleo to da izbegnem! Čeka me stančić u Bruklinu, onaj što sam ga nasledio od roditelja, u četvrti Vilijamzburg. Tri majušne prostorije s nameštajem koji su oni ostavili, a koji ja uopšte nisam dirao, sa čitavim njihovim zajedničkim životom ugraviranim u zidove, s fotografijama, flašicama za bebe i sudovima. Iskren da budem, pomalo i strahujem od povratka tamo, dovoljno mi je već i mojih sopstvenih uspomena pa ne moram još na pleća da tovarim i njihove, ali tamo sam rođen, nemam kud drugde da odem, a ne smatram ni da je to u ovom trenutku naročito važno.

Još devet dana ću tumarati po ovim praznim hodnicima, napuštenim spratovima, opustelim stepeništima, kuhinjama, ambulanti, velikoj sali kojom, odavno već, odjekuje jedino bat mojih koraka.

Devet dana i devet noći do časa kad ću stupiti nogom na čvrsto tlo kontinenta, kad ću kročiti opet među ljude, u njihov svet. To jest, u ništavilo, bar što se mene tiče. Šta ja danas pa i znam o svetu ljudi i tome kako oni žive? Meni je i moj život dovoljno nejasan, kao knjiga za koju čovek misli da mu je poznata, a onda jednog dana uvidi kako je ona, u stvari, napisana na njemu neznanom jeziku. Ostaje mi, eto, ovaj čudan poriv da pišem, ne znam ni ja kome, dok sedim u ovoj kancelariji koja je već izgubila svaku namenu, okružen kartonskim fasciklama, olovkama, lenjirima i jastučićima za mastilo, koji su deo moje povesti. Povesti koja se, decenijama već, prepliće sa istorijom samog ostrva Elis, s tim što bih ja – ma koliko to teško bilo – ovde želeo da govorim o svojim ličnim doživljajima. Što se ostalog tiče, smatram da će se za to pobrinuti istoričari.

Okružen sam ovde sivilom, vodom, malterom i ciglom. Gotovo da u životu nisam upoznao drugog pejzaža do ovog koji mi pruža Hadson, s linijom nebodera čije širenje pratim godinama, gledajući kako niču, udvajaju se, gomilaju i, na koncu, izrastaju u tu krutu, neumoljivo uspravnu džunglu kakvu danas znamo, a u čijem podnožju zalivom promiču brodovi i trajekti, tu gde na svom kamenom postolju, u haljini na koju se nahvatala zelena patina, nedokučivog izraza lica i ruke pružene prema vodi, stoji Naša Gospa od Slobode, ili *Miss Liberty*, kako je pokatkad, ugledavši je, nazivaju doseljenici iz Evrope.

Koje god bilo godišnje doba, voda je siva, kao da sunce nikad ne uspeva da obasja njenu dubinu, kao da neki neprozirni materijal, navučen ispod površine, sprečava zrake da prodru i, kroz igru odsjaja, réci izmene boju. Samo se nebo menja, a ja mu znam sve nijanse, od one najživlje modre do zagasitoljubičaste, kao i oblike svih oblaka, izduženih, nabreklih ili tustih, koji svakom danu daju osoben karakter.

Danas zapovedam još samo zidovima. Trava i biljke koje su ovamo doneli vetar ili ptice – slobodno rastu. Malo bi bilo potrebno da ovo postane veliki park, divlji park u nivou vode pod dalekim, ali budnim okom slavodobitne Slobode, čvrsto prikucane za stenu. Ponekad imam utisak da se ceo moj kosmos smanjio na opseg ovog ostrva. Ostrva nade i suzâ. Mesto čudâ, koje lomi kosti i obnavlja život u isti mah, mesto koje je namah preobrazilo i irskog težaka, i kalabrijskog pastira, i nemačkog radnika, i poljskog rabina, i mađarskog službenika u američkog građanina, pošto je prethodno s njega strglo staru nacionalnu pripadnost. Čini mi se da su svi oni i dalje tu, nalik gomili utvara što lebde u vazduhu oko mene.

Neobjašnjiva je ta potreba koja me nagoni da se hvatam za prošlost za koju sam verovao da je mogu zaboraviti. Uzalud. Kroz nekoliko dana biću jedan od onih anonimnih penzionera, skromno odevenih, što žive u nekoj bezveznoj ulici u narodskoj četvrti u Bruklinu, u stanu sličnom milionima drugih, čovek, dakle, koji se vozi autobusom, pozdravlja komšije, hrani mačku i ide u nabavku u lokalnu bakalnicu. Znam da će to biti samo spoljna slika, i to vrlo varljiva. Bez dece, mrtvih roditelja, bez porodice. Samo uspomene. I to baš teške. Ali ni te uspomene nemaju mira, pomislio bi čovek da su se, kako

saznadoše da odlazim odavde, razbudile sve seni koje su me u životu pratile, i da se neće stišati dok pripovest o njima ne bude ispričana.

Pet sati, danas popodne

Mnoštvo slika nadolazi i spopada me, vrti mi se u glavi. Možda ću se prošlosti otarasiti ako budem uspeo da ih se oslobodim na ovim listovima. U zaglavlju ovih listova je memorandum federalnih imigracionih službi. Centar na ostrvu Elis. Direktor. Sve je to smešno. Ja samo pokušavam da zauzdam te senke koje su zauzele busiju u dno moga kreveta, očito čvrsto rešene da tu i ostanu. Devet dana. Devet noći. Hoću li imati vremena sve da kažem?

Da, preko mora je sve došlo, tim brodovima punim jadnika što su kao marva saterani u štokava potpalublja odakle su onda počeli da izlaze, zabezeknuti, ukočeni, nesigurnog koraka, u susret snovima i nadama. Ponovo su mi sad pred očima. Ovde se govori na svim jezicima. To vam je novi Vavilon, ali srušen, savršen sa zemljom, zaustavljen u naletu i prikovan za tlo. Vavilon kakav je bio pošto ga je Bog iz Postanja uništio, Vavilon u kojem vlada pustoš, rasulo u kojem se svako vraća svom maternjem jeziku.

Na kraju sam naučio da sve te jezike razlikujem po zvučnosti, da ih ne brkam više, ali i da posmatram vidove ponašanja karakteristične za jednu zemlju, to jest za jedan region. Ne osećaju svi strah na isti način, a strepnja se izražava koliko rečima, toliko i ćutanjem.

Ima u njihovim pogledima i straha i iščekivanja, kao i bojazni da se bilo šta kaže, da se učini nešto zbog čega bi im ulazak u raj bio zauvek uskraćen, a da prethodno ne saznaju ni šta se od njih očekuje. Uoči iskrccavanja s broda i razgovora s predstavnicima imigracione službe, većina njih obukla je ono najlepše što ima. Muškarci besprekorno bele košulje, tako da se čovek pita kako su mogle da ostanu u takvom stanju posle dve-tri nedelje plovidbe u takvoj prljavštini; kod žena su to dugačke suknje, strukirani žaketići i prslučići svetlih boja. Dolaze ti ljudi noseći ono čime se u svojim zavijačajima diče, a što nama ovde omogućava da u trenu sagledamo koliko je svet iz kojeg su daleko od našeg. Široke bluze s pojasevima, vezeni prsluci, šubare, dugi crni kaftani, kapice od tvida, marame na glavi, raskošne ogrlice od bojjenih staklenih perli ili korala. Svi svetovi ovde se ukrštaju, a *Amerika* im je jedina zajednička reč.

Prvi test prolaze i ne znajući, a to je, zapravo, trenutak od kojeg najviše zavisi, to je Golgota čije postojanje oni i ne slute, poslednja stanica na putu do raspeća, na čijem će kraju biti ili spaseni, ili izgubljeni. Dugačko stepenište, dva reda basamaka uz koje se treba popeti pošto si odložio prtljag. Koliko sam samo iscrpljenih žena čuo da uzdahnu ugledavši to stepenište pred sobom. *Prego, aspetti, Signore, ein Moment, bitte...* Muški uzimaju sitnu decu u ruke, mnoga od njih su usnula, obraza priljubljenih uz očevo rame, a majke idu za njima, zadihane, podižući skute suknje da se ne sapletu.

Za vreme tog uspona posmatra ih više pripadnika zdravstvene službe raspoređenih duž stepeništa, oslonjenih na ogradu, tobož nezainteresovanih pred prizorom tih kohorti što odišu strašnom bedom. Nekoliko sekundi, najčešće ne više

od šest, vele oni, dovoljno je da se zapečati sudbina došljaka. Ništa ne može da promakne izvežbanom, stručnom oku službenika. Komadićem krede koji uvek drže u ruci, oni ispisuju određeni znak na odeći pojedinih doseljenika.

Tim različitim slovima što ostaju na sakou ili kaputu, obeležavaju se određene patološke promene, vrlo brzo otkrivene, ili barem veoma verovatne. *L* se odnosi na pluća, *B* na leđa, *E* je za oči, *H* za srce, *G* za gušavost...* Ovako obeleženi putnici bivaju odmah izdvojeni i poslani na dodatne medicinske preglede, na osnovu čega će se lekari izjasniti o preliminarnoj dijagnozi. Ili se, dakle, problem može sanirati na licu mesta, ili je reč o nepotvrđenoj patološkoj promeni, ili o benignoj, ili se konstatuje definitivna zabrana ulaska na teritoriju zemlje.

Oni koji su prošli ovu etapu bez ikakvih smetnji, ulaze u veliku salu u kojoj su paralelno naređane dugačke drvene klupe, a gde se novodošli pridružuju stotinama drugih putnika koji već čekaju. Tu će onda svakome od njih biti postavljeno dvadeset devet pitanja. Njihova budućnost zavisi od odgovora koje na ta pitanja budu dali. *Sedite, bićete prozvani.*

Drugi zaposleni u centru dovode ih jednog po jednog. *Sedite*, opet im se kaže. Svako ima nekoliko minuta da odgovori na ova pitanja uz pomoć prevodioca. *Koje je vaše krajnje odredište? Ko vam je platio troškove puta? Raspolažete li novčanim iznosom od pedeset dolara? Hoćete li se ovde sresti s nekim koga odranije znate? Kako se ta lica zovu, na kojim adresama stanuju? Jeste li ikad boravili u zatvoru, u nekoj medicinskoj ustanovi zbog problema s mentalnim zdravljem, ili u nekoj dobrotvornoj ustanovi? Jeste li poligamni? Jeste li anarhista? Imate li ponudu,*

* Skraćenice za engleske reči Lungs, Back, Eyes, Heart, Goiter. (*Prim. prev.*)

obećanje ili ugovor za posao? Kakvog ste zdravstvenog stanja? Imate li neki bendikep ili telesni nedostatak? Koliko ste visoki? Koje vam je boje koža, koje su vam boje oči?

Ni putnici koji su se na putu za Tebu susretali sa Sfingom nisu bili izlagani tolikim pitanjima! A to što imigrante koji ne pruže zadovoljavajuće odgovore ne bi ni žive raskomadalo ni proždralo krilato čudovište u telu lava, ne znači da ih je čekala bogzna kako bolja sudbina. Na koncu tog poslednjeg, dvadeset devetog pitanja, čekao ih je ili pakao ili raj, kao u onoj igri s kockicama koju vole deca, gde treba izbeći određena polja na stazi nacrtanoj na bojenom kartonu, jer ako baš tu staneš, moraš da se vraćaš unazad, ili da više puta preskačeš bacanje, ili ideš u zatvor, ili završiš na dnu bunara. Ovde je kazna okrutna, a samo jedna i postoji. U tom slučaju, čoveka čeka ono najgore što ga može zadesiti: vrata Amerike ostaće za njega zatvorena.

Sada su sve to samo uspomene. Odavno je već opao priliv doseljenika, pa kad neki brod pristane ovde, to je svojevrsan spektakl. Pred mojim očima još se vrte slike iz prošlosti, tako žive, tako stvarne. Parobrodi što pristižu jedan za drugim, hiljade putnika koje ponekad stignu u jednom jedinom danu, pa onda gledaš kako se ti ljudi oblače, kako govore, kako se predstavljaju, i primećuješ da se sve to, kako godine odmiču, malo-pomalo menja. Te mirne, zabrinute kolone treba pokrenuti, požurivati, usmeravati, obaveštavati, ispiti-vati. Jesi li dostojan da postaneš jedan od nas? Šta mi dobijamo, a šta rizikujemo prihvatajući tebe? Šta ćeš nam ponuditi? Nekih godina centar je radio i danju i noću da bi kroz njega prošli svi imigranti. I sad kao da vidim zaposlene, naše lekare, naše medicinske sestre, onako iscrpljene, ispijene, dok

u talasima nadiru muškarci i žene još iznureniji od njih, a ujedno i većem riziku izloženi.

Situacija je malo-pomalo počela da se menja posle 1924. godine i serije zakona o imigraciji usvojenih za mandata predsednika Huvera. Otada nije više bilo toliko njih koje treba ispitati, manje su bile kvote po zemlji porekla, a i naše ambasade dobile su zadatak da unapred ispitaju svakog podnosioca zahteva. Oni koji bi se tad ukrcali na brod u načelu su već bili sigurni da neće biti odbijeni po dolasku. Naša uloga više nije bila važna kao nekad, sada smo bili samo poslednja okca u ogromnoj mreži namenjenoj da zadrži one koji su ipak uspeali da izvrđaju kontrolama ili eskiviraju redovnu proceduru.

S onima koji su stizali ovamo, izmoždjeni, mrtvi od umora, onima koji su za sobom ostavili sve sem nade u jedan novi život koja ih je i držala na nogama, ja sam bio vrlo retko u direktnom kontaktu. Bile su tu čitave čete službenika, radnika, prevodilaca, inspektora, nadzornika, plus medicinsko osoblje. Moje je bilo da vodim računa o tome da funkcioniše celina, od spavaonica do kuhinje, od ambulante do menjačnice, od mokrog čvora do karantina. Jer, ovde se i spava, i jede, i kupaju se ljudi, i seru, i plaću, i čekaju, i razgovaraju, i grle se, probaju da smire decu koja kmeče, i pitaju se gde su se to našli, i pokušavaju da ne razmišljaju previše, uzdišu i nadaju se.

Za tih četrdeset pet godina – našlo se dovoljno vremena da ih prebrojim – gledao sam kako dolaze i prolaze ti ljudi i ta deca, dostojanstveni i smeteni u najprikladnijoj odeći koju su imali, u znoju koji ih je oblivao, onako umorni, izgubljenih pogleda dok pokušavaju da razumeju jezik od kojeg ni

jednu jedinu reč ne znaju, noseći snove navrh prtljaga. Sanduci, torbe, košare, koferi, tašne, tepisi, ćebad i, unutar toga svega, ono što ostaje od starog života, onog koji su ostavili za sobom, a koji sad moraju, da ga ne bi zaboravili, čuvati na najskrovitijem mestu u dnu srca, eda ne bi podlegli bolu od rastanka, patnji zbog sećanja na lica koja više nikad neće videti. Treba ići dalje, prilagoditi se novom načinu života, novom jeziku, novim obrascima ponašanja, novim navikama, novoj hrani, novoj klimi. Treba učiti, učiti brzo i ne osvrtni se za sobom. Ne znam da li je većina njih uspela da ostvari taj san, ili su samo surovo bačeni u svakodnevicu ne mnogo bolju od one iz koje su pobjegli. Prekasno je sad da se o tome razmišlja, njihovo progonstvo je reka bez povratka.

Sećam se tog dana, ima tome već mnogo godina, kada mi je smisao nekih rečenica, urezanih u moje pamćenje još od detinjih dana, u trenu postao jasan, pomalo kako to biva s nekim predmetom za koji mislimo da ničemu ne služi, ali koji ipak, ne znajući ni sami zbog čega, čuvamo u nekom džepu, da bi jednoga dana ipak nekoj svrsi poslužio.

*Na vodama Vavilonskim
sjedasmo i plakasmo
opominjući se Siona.*

*O vrbama sred njega
vješasmo harfe svoje.*

*Onde iskabu koji nas zarobiše da pjevamo,
i koji nas oboriše da se veselimo:
Pjevajte nam pjesmu Sionsku!*

*Kako ćemo pjevati pjesmu Gospodnju
u zemlji tuđoj?**

Ovaj psalam o izgnanstvu vratio mi se u sećanje sa začuđujućom tačnošću, i to iznebuha baš, tako da sam imao utisak da sam, usred noći, naleteo na nešto u nekom hodniku, i onda upamtio gde se to nalazi. Nedeljna služba, kad sam bio mali. Još čujem glas velečasnog Haksona, vrapcu sličnog u crnoj odori, s onim njegovim grčevitim hodom, neskladnim pokretima, nesigurnim glasom, što kao da s mukom izvire iz dubine grudi, da bi sa svakom novom rečenicom bivao sve postojaniji, dok u jednom trenutku ne preraste u maticu, u plimu pravu, i ja bih se svaki put zapitao da li će uopšte moći da stane. Po ciči zimi, u slabo zagrejanom hramu, kose još vlažne od pranja u nedeljno jutro, skutren u sakou koji mi se činio sve manjim i manjim iz nedelje u nedelju, čekao sam samo da se služba završi, a onda da privedemo kraju i porodični ručak s obrednom pitom s mesom, kako bih mogao da izađem da igram bejzbol. Reči tog psalma bile su mi i ostale nerazumljive.

Pravo govoreći, što se rekâ tiče, ja sam poznao samo Hadson, reku neumornu i sivu, i nikako mi nije ulazilo u glavu kako se to mogu kačiti harfe na grane vrba koje ne postoje. Meni je pred očima bila neodređena slika šećernih bombona koje su kačili moji roditelji na novogodišnju jelku, uz nemali napor da je unesu u našu skućenu dnevnu sobu i okite je. A ako je zemlja izgnanstva bila pustinja, nikako mi, opet, nije bilo jasno kakve bi tu sad reke mogle teći. Biblijske reči do mene uopšte nisu dosezale, i ja sam imao snažan poriv

* U prepevu Đure Daničića. (*Prim. ur.*)

da prestanem da odlazim na bogoslužjenja čim mi se prvi put ukazala prilika za izvrđavanje te svakonedeljne obaveze. Valja verovati da reči pokatkad imaju moć da izdube čitave podzemne galerije, pune tajanstva, odakle će ono za šta verujemo da je pokopano, zaboravljeno ili zanavek izgubljeno izroniti upravo u trenutku kad mu se najmanje nadamo. A onda nas to nešto uhvati za gušu, i mi tu ništa ne možemo. Na ostrvu Elis harfe su bile učutkane. Naposletku sam shvatio to.

Vreme je ovde stalo, svako je otišao svojim putem, ja sam ostao u svom životu, ovde, na pristaništu, posmatrač tih raznolikih sudbina, svedok tih časova i dana koji su definitivno izmenili lice njihovog postojanja. *Welcome to America!* Teskobno iščekivanje blagoslova, čina krštenja, propusnice, svedočanstva o sposobnosti da se postane Amerikancem, iščekivanje dozvole za život, dozvole za smrt. I otvara se Zlatna kapija... Za mnoge, ona nije mogla biti ništa drugo do škripava vratanca, ali će zato nastaviti da je ulepšavaju i takvu ostavljaju dolazećim naraštajima. Jer nikakvo čudo njih ovde nije čekalo izuzev onoga koje će sami, svojim rukama, umeti da stvore. Ovde ih je, u najboljem slučaju, čeka težak i slabo plaćen posao, prljav i bučan smeštaj, ali zato i sloboda, mogućnost novog početka.

Svi ti prizori odvijali su se ovde, u ovim prostorijama smeštenim između četiri male ugaone kule na prijemnoj zgradi, čiji su zidovi gdegde u cigli, gdegde opet beli, sa zvoncima u obliku sijalice za koje verujem da su mnoge podsetila na zvona u njihovim zavičajima. Što se ostalog tiče, ovde smo okruženi vodom, staklom i metalom. Drugog horizonta nemamo.

11 časova, iste večeri

Kako je prolazilo vreme, tako je rasla uloga centra – kao, uostalom, i moja sopstvena – u pogledu dužnosti koje sam ovde obavljao. Bio sam običan službenik, zadužen za usmeravanje tokova imigranata po njihovom prispeću na ostrvo, pošto bi se s prtljagom iskricali s barže ili trajekta kojim su prebačeni s one strane, od parka Bateri, s krajnje južne tačke Menhetna, gde su brodovi pristajali, da bi iz njih prvo izašli putnici iz prve i druge klase, s urednim dokumentima, već na brodu pregledanim, muškarci koji su nosili ogrtače s krznom kragom i žene sa šeširima s velom i finim cipelama.

Moje poznavanje celokupnog mehanizma, tačnog rasporeda svih mesta, kao i pokoji predlog koji sam mogao dati u cilju boljeg funkcionisanja centra, te postojanost i budnost koje sam dokazao na delu, omogućili su mi da brzo napredujem u službi, pa sam tako počeo da rukovodim ljudima, stalno sve većim brojem, da rešavam tehnička ili administrativna pitanja, uvek sve složenija. Dugo sam zauzimao drugi položaj u hijerarhiji, a kad je moj prethodnik prešao na drugu funkciju, svakako im je jednostavnije bilo da meni ponude njegovo mesto, umesto da zovu nekog drugog glavnog inspektora, koga bi porazila sama pomisao na to da će morati da živi ovde. Ja se postavljenju nisam nadao i uveliko sam se pripremao da se stavim na raspolaganje novom pretpostavljenom, sa svim njegovim mušicama i navikama kojima ću morati da se prilagodim. Ali prihvatio sam ponuđenu dužnost, nastojeći da ne pokazujem preko mere koliko sam iznenađen. I ubrzo sam shvatio da vlast i odgovornost koju ona nosi, ma kako majušna i prezrenja dostojna bila, uvek prate ćutanje, samoća i uzdržanost u pogledu izražavanja osećanja.

Meni su takvi zakloni savršeno odgovarali. Prihvatio sam da se okušam u toj ulozi.

Sa hodnicima i stepeništima sličnim galerijama na brodovima s kojih se iskrcavaju doseljenici, Elis u prvi mah liči na lavirint, prostor koji možda jedino ja poznajem do najsitnije pojedinosti, jer svaki stručnjak ponaosob zna za tek deo celokupne slike, samo ono, dakle, što je u njegovoj neposrednoj nadležnosti. Po celoj toj glavnoj zgradi širi se miris antiseptika, meni tako blizak da na njega više ne obraćam pažnju. Oduvek sam posebno vodio računa o higijeni i dezinfekciji. To mi je maltene postala opsesija, priznajem, ali imajući u vidu sve te putnike koji su se ovde iskrcavali s vaškama, raznom gamadi i svakovrsnim boleštinama, tako nešto naprosto se nametalo. Ja sam te stvari spoznao na vrlo surov način.

Imigracione službe tražile su, pretpostavljam, ljude kao što sam ja, posvećene, efikasne. A iz razloga o kojima ću, možda, nešto više reći na stranicama koje slede, ukoliko mi pođe od ruke da budem onoliko iskren koliko bih želeo, jer sve mi ovo sada vrlo teško pada – ja sam, u stvari, oduvek i odbijao da napustim ovo ostrvo. I ko bi onda bolje od mene, koji ovde živim, upravljao celokupnom organizacijom ovog nedokučivog mesta? Kako su prolazile godine, a naročito za vreme i posle rata, broj doseljenika počeo je da opada, pa su i reke pridošlica polako ustupile mesto vojnim jedinicama na obuci, a potom političkim zatvorenicima koji su ovde čekali odluku o proterivanju iz zemlje. Nekima od njih ja sam otvorio Zlatnu kapiju; pred ostalima sam pak zatvorio vrata svih njihovih nada; bilo je i onih koji su u meni videli samo upravnika zatvora, jedva приметnu senku, tihu i strogu, od koje se uvek može očekivati ono najgore. Služiti svojoj zemlji

podrazumeva ponekad i čudne vidove ispoljavanja, ne može čovek sam ni da odluči kakav će se drugome pokazati.

Zatvaramo, dakle, svoje kapije, kao nezdrava krčma koja mora da prestane s radom, ili hotel bez gostiju, previše udaljen od svih puteva, ili pak kao zatvor bez zatvorenika, ili sve to zajedno. Tako su odlučile vlasti, koje hoće da okrenu novi list u našoj istoriji te da ovo ostrvo i sva zdanja na njemu upristoje za obeležavanje sedamdesete godišnjice kipa koji opčinjava svet otkako je podignut tu, u tom zalivu, godine 1886. Naš simbol, dostignuće naše, poklon zemlje Francuske! Čudni su putevi, zaista. Bilo kako bilo, u naredne dve godine niko se neće ni potruditi da tom obeležju priredi grandioznu proslavu, da sve to bude na visini tog zaštitnog znaka koji i dan-danji zasenjuje oči čitave planete. *God Bless America!* Gotovo da se i ne usuđujem da zamislim sve te silne ceremonije, komemoracije, zvanične govore, himne, fanfare, pleh-muziku i doboše, kuckanje potpetica, poluokret, na-desno, pa onda defile uz zastave što se vijore na vetru. Možda će i od mene, jednog od mnogih relikata prošlosti, zatražiti da za tu priliku ponovo obučem uniformu pa da u obilazak povedem ugledne goste, okupljene na ovom mestu koje je od svog otvaranja videlo više od dvanaest miliona doseljenika pristiglih iz cele Evrope. Možda će me zamoliti da im objasnim šta se ovde sve dešavalo, da zadovoljim njihovu radoznalost i izdvojim nekoliko upečatljivih anegdota. Što se toga tiče, mogu da budu mirni, imaću da im ispričam i više nego što bi očekivali. Ali kako zamisliti šta se događalo ovde, u ovim napuštenim prostorijama, između ovih razbijenih prozora, u ovim opustelim spavaonicama, na crvljivim pontonima?

Nije vreme za sanjarenje. Ostajem sam u ovom zaboravljenom ambijentu, ima nekoliko dana kako su otišli poslednji zaposleni i poslednji putnik; ja sam sad ovde kao kapetan što stoji na pramcu broda koji tone, ali ako mene lično pitate, ja sam već odavno brodolomnik, i više ni sam ne znam da li će mi to što odavde odlazim doneti patnju ili oslobođenje. Poslednji gost ostrva Elis upravo je napustio centar, bio je to jedan Norvežanin, mornar, ridokos i ćutljiv, pravi orijaš, koji je ovde zabasao čekajući pravnu presudu. To je okončano, i on je oslobođen, primila ga gruda američka, pa lepo nek' ide sad da ga vešaju negde drugde... Na koncu sam se navikao na opor zadah njegovog duvana, razmenili bismo tako pokoju reč kad bismo jedan na drugog naleteli u šetnjama, i on i ja svesni da se nalazimo tu, zaboravljeni od svih, na tom napuštenom ostrvcetu na kraju sveta, a svako od nas zatvoren u svoju ulogu i čvrsto rešen da je odigra do kraja: osumnjičeni stranac i čuvar logora. Ne, preterujem sad: pozvao bih ga ja da popijemo piće, uveče, a jednom sam i odigrao partiju šaha s njim, prekršivši osnovna pravila kojih bi čovek na mojoj dužnosti morao da se pridržava, ali ne bih sad mogao da kažem da li sam te ustupke učinio njemu ili pak sebi samome. Ponekad samoća teško pada čoveku. Kad je polazio, s mornarskom torbom preko ramena i cigaretom u ustima, rukovali smo se, kao ljudi, a onda je on, ne osvrćući se, krenuo ka svojoj novoj domovini. Bio je slobodan. Popeo se na brodić i otišao put Menhetna. Arne Petersen. Moj poslednji zatvorenik.

Na kraju mi je povest o tom ćutljivom Vikingu iščilela iz sećanja, kao i tolike druge, a one koje su mi u sećanju ostale – nisu baš najsrećnije. Iz kojeg li je ono razloga Petersen

uopšte ostao tako dugo na Elisuu, u toj nemuštoj igri što se igra u četiri oka, vrsti bokzerske eskivaže ili dvoboja, gde oba protivnika više gledaju kako da uzmaknu jedan od drugoga nego da na drugog jurnu? Ako me pamćenje ne vara, on je – pod zbunjajućim okolnostima koje je istraga pokušala da razmrsi – učestvovao u jednoj tuči na brodu. Učesnik je bio i jedan oficir i, koji god bili povodi za sve što se desilo, taj to Norvežaninu nikako nije mogao da oprostii. Tako je ovaj mornar prikazan kao specijalan slučaj kojeg je teško držati pod kontrolom, a koji je, eto, došao da traži američko državljanstvo. Uz taj zahtev je išla dodatna istraga, nova svedočenja, što će reći neverovatna količina službenih dokumenata koje je trebalo slati na sve strane, a koji su tužno, besmisleno veće, uz ogromne količine alkohola popijene u jednoj od onih kafana u luci gde žene u crnim čarapama nude svoja tela požudi žurnoj i neveseloj, što se brzo utaži – što su, dakle, to veće pretvorili u kilav proces u kojem su se na suprotnim stranama našle dve nepomirljive logike. Ispostavilo se da, mimo tog incidenta, Petersen nije napravio ni najmanji prestup; činilo se da se uvek isticao lojalnošću i umešnošću. Velikodušna kakva jeste, Amerika mu je na kraju oprostila taj iskorak koji se nje nije ni ticao. Ispostavilo se, štaviše, da je dotični oficir i sâm delimično snosio odgovornost za noćnu mamljažu u kojoj se sučelio s mornarom, na jednom od onih mesta čije su se domaćice zacemento nagledale takvih kavgi.

Zaposleni na ostrvu koji su još bili ostali u službi otišli su odmah za njim, njegovim tragom, mogao bih reći, i videlo se da jedva čekaju da napuste ovu rupu i aveti koje je nastanjuju, da jedva čekaju da se vrate u život. Ričard Grin, kuvar, i Robert Paterson, nadzornik i Katica za sve. Olakšanje je to.

Moja usamljenost sad je potpuna, samo sam to i čekao pa da prionem na pisanje. Robert, uvek tako nečujan, uprkos velikoj telesnoj težini, s licem namreškanim kao kad uzmeš list papira pa ga zgužvaš, i onim zabrinjavajućim ožiljkom tek ovlaš skrivenim pod tamnom bradom, posedovao je taj dar da se pojavi niotkuda, u ma kojem trenutku. Imao sam utisak da sam i sâm pod njegovim budnim okom; njegova ramena bivšeg rvača uvek su na mene ostavljala jak utisak, i čini mi se da bih se tog čoveka plašio da nisam imao ovlašćenja koja su mi pripadala po samoj funkciji koju obavljam. Ričard je godinama kuvao za putnike koji su na ostrvu Elis bili prinuđeni da borave, iz različitih razloga, neko kraće, neko duže, nekad zbog bolesti, nekad čekajući papire, ili pak zbog istrage. Bio je vesele naravi, društven, s tom neobičnom navikom da svaku rečenicu privede kraju potpuno bezrazložno prasnuvši u smeh, što je možda bio njegov način da prikrije sramežljivost, nelagodu; a opet, kako je vremenom bivalo sve manje posla, taj njegov smeh počeo je da ukazuje na sklonost lakom radovanju svemu i svačemu. Nikada ja nisam mogao u usta da stavim to što je on pripremao, te parčiče neodredivog porekla u mrkim sosovima koje je satima krčkao i podgrevao, a koji bi se u tanjiru ohladili dok dlanom o dlan. U poređenju s kazanima sumnjivog izgleda i oskudnim porcijama služenim na brodovima kojima su doputovali, ovakva hrana, topla i izobilno deljena, pridošlicama je, cenim, morala ličiti na ambroziju. Otkako je Ričard došao među nas, ja sam – čisto da njega ne naljutim – počeo da se pretvaram kako sam primoran da se pridržavam prehrambenog režima, nametnutog zbog navodno preosetljivog stomaka. I pri toj navici sam i ostao. I danas je za mene dosta da popijem kafu i pojedem jaje sa slaninom, neki keks i koju voćku. Kako godine

odmiču, telesne potrebe se smanjuju, jedino ta moja želja za samoćom i dalje raste.

Kroz nekoliko dana napustiću ovu sredinu, u isti mah turobnu i tako dobro poznatu. Moraću da napustim i onaj zatravljeni komad zemlje gde već godinama počiva Liz. Drvo koje sam zasadio na njenom grobu sad pravi hladovinu, tako mogu da izmerim koliko je vremena prošlo. Na ovom zatvorenom prostoru ima još grobova, jer ponekad i ovde neko umre, kao što svugde biva. Gledam, naročito, da ne prođem blizu jednog od tih grobova, sivog nadgrobnog spomenika s krstom na vrhu i urezanim imenom i datumom. Taj se nalazi malo po strani od ostalih; tako sam ja želeo. Sad je taj grob gotovo sasvim prekriven travom, dugim, finim, savitljivim vlatima koje se njišu na vetru, detelinom s bledozelenim cvetovima što rastu nad tamnozelenim, okruglim listovima, i ljućićem, s onom neprikladnom, gotovo nepristojnom bojom za takvo okruženje, baš kao da rastinje može još jednom, drugi put, da pokopa ono što je bilo u prošlosti. Pospremio sam svoju kancelariju, sve je sad cakum-pakum u ormarima s rešetkama, gde stoje dosjei svih imigranata klasirani po godini i abecednom redu, kao i dokumentacija za svaki brod, zdravstveni kartoni, arhiva s podacima o održavanju zgrada i zapisnika sa sastanaka uprave. Samo jedan dosje nedostaje, dosje parobroda *Sinsinati*, koji je dana 21. aprila 1923. stigao iz Napulja. Papire tog broda ja sam sklonio, a voleo bih da je on, s posadom i tovarom, potonuo u mom sećanju.